

en mera inträngade diskussion kring de olika frågeställningarna. En fråga kvarstår dock efter läsningen. Det är frågan om i hur stor utsträckning man kan betrakta en enskild ledarperson som representant för den rörelse som han står i ledningen för? Jag tycker att frågan är intressant överlag, men den tilldrar sig ett särskilt intresse i de fall där rörelsen uppträder splittrad, något som finskhetsrörelsen de facto gjorde från början av 1880-talet. Oberoende av vilket svar man ger på den frågan, anser jag, att Esko Jossas avhandling ger en god inblick i de åsikter och ställningstaganden rörande religion och kyrka, vilka gjorde sig gällande i de fennomanska kretsarna i vårt land under slutet av 1800-talet.

Ingvar Dahlbacka

Arbetarrörelsen och studentradikalismen

Crister Skoglund, Vita mössor under röda fanor. Vänsterstudenter, kulturradikalism och bildningsideal i Sverige 1880-1940. Acta Universitatis Stockholmensis. Stockholm studies in the History of Ideas 2. Stockholm 1991, s. 304.

Förhållandet mellan arbetare och studenter, arbetarrörelsen och de intellektuella hör till de mest intressanta frågorna i utforskningen av universitetsvärldens historia. Studenternas intresse för samhället har varierat mycket genom tiderna från likgiltighet till ett omfattande engagemang i politiska samhällsfrågor. Crister Skoglund hänvisar i sin doktorsavhandling kring detta tema till Marx då han fastslår att arbetarklassens frigörelse skall vara självförvållad, men studenters och borgerliga intellektuellas medverkan i rörelsen blir då problematisk. Kanske är det därför företeelsen inte har utforskats särdeles ingående.

Här kommer Skoglund i alla fall fram till en viktig slutsats vad gäller de socialdemokratiska ledarna i Sverige; samtliga partiledare förutom Per Albin Hansson har varit akademiker. Kvantitativt har akademiker-
nas andel varit liten, kvalitativt däremot stor. Skoglunds främsta uppgift har följaktligen varit att redovisa hur den ursprungligen akademiska diskussionen, som förts bland socialistiska studenter, på ett indirekt sätt har haft en stor betydelse för idéutvecklingen inom arbetarrörelsen och hur den bidragit till skapandet av den svenska välfärdsstaten.

Forskaren grupperar de svenska *student as citizen* – perioderna under de senaste 200 åren i fem avsnitt. Den första kom efter franska revolutionen på 1790-talet. Sedan dess har vänster- eller kulturradikalism förekommit i Sverige på 1840-talet, 1880-talet, 1930-talet och åren kring 1968. Skoglund koncentrerar sig dock mest på 1880-talets radikala politik, d.v.s. på ”det moderna genombrottets decennium”, samt på 1930-talet, som betecknas som det årtionde då uppbyggandet av det svenska folkhemmet påbörjades. Båda perioderna dominerades av en radikal generation av unga författare och akademiska samhällsdebattörer, av vilka en del sedermera blev ledande politiker inom Socialdemokratiska Arbetarpartiet (SAP).

Det är svårt att på rak arm säga till vilken idéhistorisk tradition Skoglund undersökning hör; är den arbetarhistoria eller universitets- och studenthistoria. De radikala perioderna analyseras från dagens synvinkel (vinnarens historia!), då den socialdemokratiska politiken har erhållit en stark position i det svenska samhället. Skoglund beskriver mycket sparsamt hur de radikala studenterna och akademiska socialisterna bemöttes av sin egen samtid. Han hävdar emellertid att hans infallsvinkel ”med en kombination av jämförelse av vissa studentgruppers föreställningar över en längre tidsperiod med ett försök till en karaktäristik av en kulturradikal tradition och mer detaljerad analys av studenternas självuppfattning, bildningssyn och relation till arbetarrörelsen” saknar motsvarighet i existerande forskningslitteratur.

Skoglund behandlar sida vid sida arbetarrörelsens olika bildningsideal (patriarkalisk – radikal), radikalismens samhällsutopier, förhållandet mellan evolution och revolution som en del av de kulturradikala teorierna samt slutligen den traditionella och radikala mänskoupfattningen. Han understryker radikalismens vågkaraktär, dialektiken mellan uppblomstring och förfall, och dess livskraft, som åter varit beroende av konservatismens ställning i samhället.

En svag punkt i Skoglunds arbete är textens latenta värderingar, som vid noggrannare genomläsning visar att *Vita mössor under röda fanor* i flera avseenden bygger vidare på arbetarhistorieskrivningens traditioner. Forskaren är uppenbart fascinerad av de tidiga vänsterradikala studenternas framtidstro, optimism, radikalism, utopism och kamp för demokrati och parlamentarism. Perioder av *student as such*-politik, då målet närmast varit att främja studenternas sociala förhållanden eller universitetets inre angelägenheter, beskrivs som konservativa, reaktionära, romantiska eller punschdränkta (1870-talet).

Skoglund opererar med två begrepp för att underlätta analysen; han talar om en utåtriktad fas, då en betydlig del av de aktiva studenterna är samhällsinriktade, och en inåtvänd fas, då det ”studentikosa” fått överhand. Forskaren fastslår som regel att den förstnämnda gäller för politiskt eller kulturellt radikala perioder med socialistisk framtoneing

och den senare för tider då "studenterna vänder åter samhället ryggen". Detta slag av förenkling av radikalismens väsen är dock farlig i dagens värld. Skulle kollegerna i de f.d. kommunistiska staterna tycka att de socialistiska idéerna är "radikala" och högeridéerna "konservativa"?

Enligt detta schema var högerhotet mot den radikala studentrörelsen som värst under mellankrigstiden, då "en antidemokratisk och mycket kamplysten ungt konservativ rörelse" var som starkast. I stället för att behandla konflikterna mellan vänster- och högerstudenterna ger Skoglund de vänsterradikala en roll, som inte motsvarar verkligheten. Ett par siffror får belysa detta: år 1927 hade Sveriges Nationella Ungdomsförbund (grundat 1915) ca 4000 medlemmar fördelade på 40 lokalavdelningar och följande år kunde man rapportera att 1000 av Sveriges 7000 studenter var medlemmar i någon nationell studentklubb. De ledande vänsterradikala föreningarna, Verdandi och Laboremus i Uppsala och D.U.G. i Lund samt föreningen Clarté hade var och en under hundra medlemmar. En liknade blygsam rekrytering gällde för SAP:s år 1931 grundade studentförbund, som var den första direkt partiförankrade studentsammanslutningen. Situationen var motsvarande i Finland under samma tid; Akademiska Karelens-Sällskapet överskuggade helt Akademiska Socialist-Samfundet.

Skoglunds undersökning präglas ställvis mer av 1960-talsradikalismens nationsfientliga inställningar än av den verkliga situationen. De traditionella akademiska organisationerna, d.v.s. studentnationerna, definieras snävt som sociala vänskapsföreningar. Forskaren tillämpar ett dualistiskt synsätt, som holländaren Frank Pinner skapade redan under 1960-talet. Nationerna definieras som *traditional organizations*, medan deras motpoler går under beteckningen *transgressive organizations*, eftersom de i regel söker kontakt med grupper utanför universiteten.

Denna klassificering var väl motiverad i 1960-talets USA samt i vissa europeiska länder, då den radikala studentvänstern sökte sig till icke-akademiska organisationer, så som till partier, ensaks-, underground- och alternativföreningar. Men i Skandinavien, i synnerhet i Sverige och Finland, har studentnationerna kontinuerligt haft en omfattande politisk och social betydelse. Skoglunds nedvärdering av nationerna kan delvis bero på det enkla faktum, att hans eget universitet, Stockholms universitet, saknar nationstraditioner och i stället har ett starkt arv av politiska föreningar. För övrigt förvånas man något över att den finländska studentradikalismen inte ryms med i den skandinaviska kontexten, trots att forskningsresultat visat hur nära studentkontakterna var mellan Finland och övriga Norden under perioden.

Förutom att Skoglund utförligt redogör för uppkomsten av och verksamheten inom föreningarna Verdandi, Laboremus, D.U.G. och Clarté, lyfter han helt berättigat fram studenternas roller som "ljusets riddarvakter" och "samhällsingenjörer". Studentens uppgift som ljusets

riddarvakt medförde plikten att göra sin stämma hörd ifall något ansågs strida mot sanning och rätt i politiken och i samhällsfrågor. Dessa riddarvakter möter man senare både under sekelskiftets studentradikalism, i 1930-talets studentrörelse och under 1968 års studentrevolt. Skoglund dryftar kulturradikalismens gemensamma drag genom tiderna och finner att drömmen om ett öppet och ärligt samhälle, rationalismen, provokationen, uppskattningen av empirisk kunskap och de intellektuellas roll som en självständig kritisk faktor i samhällsdiskussionen förenade 1880-talets kulturradikaler med mellankrigstidens vänsterstudenter.

Skillnaden var dock att åttiotalets optimism och evolutionstro i det stora hela var försvunnen på 1920-talet. I mellankrigstidens norska radikalism fanns t.ex. ett tydligt elitideal, inspirerat av Lenins revolutions-teori. Tanken om att arbetarrörelsen behövde intellektuella i sin ledning framstod dock inte som lockande för de svenska studentradikalerna, som mera uppfattade sig som arbetarrörelsens tjänare.

Skoglund lyfter även fram studenternas och de intellektuellas roll som samhällsingenjörer. Termen reflekterade en tro på teknikens och teknologins makt, som kännetecknade 1930-talets industri-Sverige. I samband med framväxten av "den sociala ingenjörskonsten" formuleras en ny roll för de intellektuella. Den kom till synes på två sätt. För det första skulle de intellektuella analysera och presentera kunskap och fakta om samhället sådant det var före ett politiskt beslutfattande. Den andra centrala uppgiften var att hänskjuta formulandet av samhällsmålen och värdefrågorna till riksdagen. Samhällsingenjörernas redskap var såväl tillämpad psykologi som sociologi och socialpsykologi. De radikala intellektuella krävde att vetenskapen måste bli partisk, men detta accepterades inte av socialdemokraterna, som alltsedan Brantings dagar hade understrukit vetenskapens neutralitet och frihet samt universitetens autonomi.

Skoglund talar om en radikal utopi och etisk utopi, vars inbördes spänning alltså påverkar Sveriges socialdemokratiska parti. Han fastslår att idéerna bakom den svenska välfärdsstaten ingalunda har varit homogena utan heterogena, ibland t.o.m. motstridiga, men att de dock härstammar från samma källa; den första kulturradikalismen. Detta gäller bl.a. bildningstanken inom arbetarrörelsen, som Skoglund offrar mycket utrymme på. Han beskriver på ett intressant sätt radikalismens traditionskänsla och framhäver att 1880-talets kulturradikalism och mellankrigstidens radikala strömningar kan ses som två varianter av en och samma världsbild. Mellankrigstidens radikaler ansåg sig representera samma tradition som sina föregångare under 1880-talet. Gunnar Myrdal visade t.ex. sin vördnad för Kurt Wicksell genom att ha dennes fotografi på sitt skrivbords altare "över vetenskapens stora". Radikalernas traditionskänsla fortlevde även i efterkrigstidens Sverige. Den upprätthölls av de radikala Clarté-studenterna och de socialdemokratiska student-

kretsarna, som under trettioalet hade rekryterats till kanslihus och departement. Därmed kom en ny dimension av studentföreningarnas verksamhet in i bilden, som Skoglund träffande nog kallar karriärmotiv. Om detta icke så obetydliga motiv skulle man gärna ha läst mera!

Laura Kolbe

Jakobstad, vintern 1918

Anna Bondestam, *Jakobstad, vintern 1918. Pietarsaaren talvi 1918*. Jakobstads museums publikationer nr 22. 189 s. Finsk övers. Maija Mikonen. Jakobstad 1990.

Natten till den 2 mars 1918 dömdes i Jakobstad sju män till döden av en i all hast samlad ståndrätt. Domen verkställdes omedelbart genom arkebusering. Sex av de avrättade var röda, finska arbetare medan den sjunde var en jurist som tidigare tjänstgjort i länsförvaltningen och som nu var inkallad för utbildning i den nystartade artilleriskolan i staden. Händelsen är genom sin brutalitet det mest dramatiska inslaget i Jakobstads historia under denna tid. Kampen mellan den vita och den röda sidan i staden följer i övrigt den allmänna bilden med spänningar, våldsdåd, förföljelser, godtyckliga fängslanden och pressande förhör, försvinnanden och oförklarade dödsfall.

Anna Bondestam har som forskare, historieskrivare och skönlitterär författare flere gånger återvänt till händelserna i sin hemstad vintern 1918. Den uppmärksammade tv-filmen *Laittomuuden aika* av Marjatta Cronvall för några år sedan gav dr Bondestam anledning ännu en gång att försöka sammanfatta, tränga in i och analysera det som hände i hemstaden där hon som 10-11-åring nära såg och upplevde de mörka stämningarna, förföljelserna, skräcken och våldet. Hennes far, riksdagsmannen Otto Elfving, hörde till de vänstermän som var under ständig, hotfull uppsikt. Om dessa barndomsminnen skrev Anna Bondestam redan 1946 i romanen *Klyftan*.

Vintern 1918 i Jakobstad har fortsatt att intressera eftersom arkebuseringen natten till den 2 mars, andra övergrepp, fängslanden och försvinnanden inte har klarlagts i dokument. Bevisen har vanligen omsorgsfullt undanröjts. Rykten har adderat, dragit ifrån och förvrängt i vardera riktningen.